

דעות

גיליון 46 | אדר תש"ע | מרץ 2010

ציונות דתית אחת?

ההתפצלות הפנימית בציבור הדתי-לאומי

הפיצול בציונות הדתית - עבר, הווה, עתיד
יאיר שלג

האם עוד בני-עקיבא קיימת
אבי שגיא

גבולות הגזירה של הציונות הדתית
לאה שקדיאל, צור ארליך

על יחסי הכוח וההשתקה בציונות הדתית
משה מאיר, יובל זיסקינד, שאול עמיר

אלטרנטיבה רוחנית ל"זהות"
דרור בונדי

בין "קהילה מרוצה" ל"קהילה מוטרדת"

סיפורה של קהילת "הקהל" - מניין שווינוני בקעה" משקף מסע של ציבור שהחליט כי הפער בין אמונותיו הפנימיות ובין המתרחש בבית הכנסת שלו גדול מדי ואינו ניתן לגישור. אשרת שהם ויאיר פורסטנברג, ממקימי המניין, מספרים על ההחלטה לפרוש ולצעוד בדרך חדשה

כבר היינו במקום אחר, בשיח דתי שונה, אם כי אופיו המדויק חמק מאיתנו. כולנו בניה ובנותיה של הציונות הדתית, התחנכנו בבתי ספר תורניים, ישיבות, מדרשות וישיבות "הסדר" ו"שילוב". אנו אנשים מחויבים דתית, שההלכה מעצבת את אורח חייהם ושרואים במרחב של בית הכנסת מרחב משמעותי לביטוי הדתי שלנו ושל משפחותינו. על רקע זה, ודווקא על רקע זה, דבר אחד היה ברור ובווער: לא יכולנו להכיל את ההדרה, לא היה אפשר עוד להתעלם ממנה. מתוך בירור הלכתי למדנו שישנם פתרונות הלכתיים, בין פשוטים ובין יצירתיים, לצמצם את ההדרה של נשים במרחב הציבורי הדתי. לא יכולנו לחשוב על עצמנו כמחנכים את ילדינו וילדותינו להמשיך בהדרה ובאפליה. לא חשבנו שאנו יכולים לענות בכנות לילדה שתשאל מדוע היא לא יכולה לשיר "אנעים זמירות" או לגלול או לעלות לתורה. התשובות לשאלות אלו לא יהיו ישירות וכנות ולא יספקו אותנו או את בנותינו. לא רצינו לחנך את בנינו שהם שווים יותר ושבמרחב

התפילה. בקשות אלה, אשר נראות לנו היום הרבה פחות מהמינימום, עוררו המולה בלתי צפויה, המולה יותר מדי מצערת מכדי שנרצה להתעכב על פרטיה היום. מכל התחושות העזות שהתעוררו בשני הצדדים במהלך אותה תקופה, היינו רוצים להתמקד במה שהיה עבורנו טובנה מכוננת, רגע של יצירה; בנייה של אלטרנטיבה. ישבנו יחד כמה חברים, שמשך תקופה הוטרו מן הפער ההולך וגובר בין חייהם על כל ההיבטים שבהם, ובתוכם מעמדן ותפקודן של נשים במרחב הציבורי ובחיי היומיום, ובין תפקידן השולי והצר בבית הכנסת, בהנהגה הדתית של בית הכנסת ובעיצוב החיים הדתיים. הפער ההולך וגובר לא הניח לנו. בכל חג, בכל תפילה, בכל אירוע צצה ההדרה של נשים והטילה צל כבד. אכן, הרבה לפני הקמת מניין "הקהל" חשו רבים מאיתנו קרובים יותר ויותר מבחינה אידאולוגית לאפשרויות תפילה שוויוניות שפעלו סביבנו בירושלים: "ידידה" מזה ו"שירה חדשה" מזה. עוד לפני אותה ראשית

אשרת שהם

יאיר פורסטנברג

קווי המתאר של האורתודוקסיה בישראל מתארגנים מחדש בימים אלה, והמרקם החברתי-דתי מתעצב מחדש. נדמה כי סיפורה של קהילתנו, "הקהל: מניין שווינוני בקעה", פותח חלון לשאלת הזהות הדתית המטרידה רבים מאיתנו, כל אחד על פי דרכו, ולמגוון העמדות כלפי מעמדה של מסגרת-העל האורתודוקסית בכינון הזהות הדתית הזו. בסיפורה של קהילתנו, שמתואר כאן מנקודת המבט שלנו שנינו, יש אמנם מן האמת ההיסטורית בהיותו משקף פרט מסוים במרחב הדתי בישראל, אך עבורנו עיקר משמעותו נובעת לא מן הדיווח לפרטיו, ומכל היבטיו, אלא מכוחו של נרטיב זה להמשיך להניע אותנו לפעולה גם היום, ארבע שנים לאחר לידתנו.

לא יכולנו להכיל את ההדרה

רגע אחד סמלי ובלוט בתוך המהלך המורכב והכואב של ההגדרה העצמית וההיפרדות הלא פשוטה מקהילתנו הקודמת: חבר ותיק ופעיל בקהילה הציג את האג'נדה שלו נוכח הצעותינו לקידום שוויון נשים בבית הכנסת. בלבה של אסיפה סוערת ומכרעת הוא אמר: "אני רוצה שסבא שלי המנוח יוכל לבוא להתפלל איתנו בבית הכנסת שלנו".

הצהרה זו מבטאת את האיום שחשו רבים מן המתפללים ואת ההתנגדות לבקשתנו לכלול כמה שינויים בתפילה ובמרחב

"הקהל את העם האנשים והנשים והטף"

קהילת "הקהל" - מניין שווינוני בקעה" היא קהילה ישראלית הלכתית שווינונית שנוסדה בירושלים לפני ארבע שנים.

מקום: מתנ"ס בקעה, אולם ספורט, רח' יששכר 3, ירושלים.

גודל: 80 משפחות ויחידים, הרבה ילדים.

מבנה: מחיצה, בימה משותפת מלפנים, ילדים בכל מקום או בתפילת ילדים.

קידוש ספונטני כל שבת.

לפרטים: minyanshiv@gmail.com

יאיר פורסטנברג הוא דוקטורנט בחוג לתלמוד באוניברסיטה העברית; אשרת שהם היא פרקליטה בפרקליטות מחוז ירושלים.

הציבורי הדתי רק להם יש אפשרויות וזכויות. התהלכנו בתחושה שצורך מוסרי בסיס מערער את שלותנו. לא רצינו לפרוש, לא רצינו לריב. רצינו לשנות; לתקן מעט. לעשות את האפשרי בתוך אותן ד' אמות אלסטיות של הלכה, אך בתוך המרחב הגדול של הקהילה הדתית הממוסדת. רצינו להעלות לסדר היום את הקושי ואת הסוגיה שמטרידה אותנו מדי כניסתנו אל המרחב הציבורי הדתי, אל בית הכנסת. ניסינו להציע מעט, ולאט, ולשנות. חשבנו

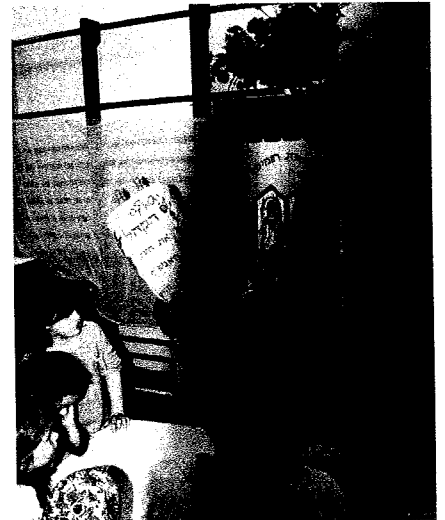
לשיתוף, לתיקון ולצמצום ההדרה. אכן, על אף שהעדפנו או קיוונו ליותר - לשמוע אישה קוראת בתורה ומובילה את התפילה שלנו, ההזדהות שלנו עם קהילתנו המשיכה להיות גורם מכריע שבבסיסו עמדה תחושת השייכות החברתית, הדתית, הקהילתית ואפילו התאולוגית. אחרי הכול, כפי שרבים מאיתנו חווים, חלק ניכר מהמשמעות שאנחנו נותנים לעולמנו הדתי נובע ומקבל הצדקה רק בתוך גבולות הקהילה. במובן זה, ליבתה של תפיסת העולם המסורתית נשענת

טקסי, מנותק מן החוויה היומיומית של חיי רובנו, מחוסן לחלוטין מפני שחיקה; מקום שבו אפשר אולי למצוא מפלט יציב וקבוע מאקראיותו וחוסר תאימותו של העולם שבחוץ. בית הכנסת הפך אפוא למרחב מוגן ונוח שבו אפשר לחוות פנטזיה שלמה ועקבית, אשר אין בה שום דבר מן המאבק, ובתוכו המאבק הדתי, שנקלענו אליו בעולם שמחוץ לכותלי בית הכנסת. רצינו להזמין את קהילתנו לערער על המודל המוכר, לא לשקוע אל הבהירות והנעימות של "קהילה מרוצה", אלא להתאמץ להיות "קהילה מוטרדת", קהילה שעסוקה באופן עמוק בבחינה מתמדת של המוכר, הבטוח, המובן מאליו. נדמה היה שהמאבק על חלקן של נשים בתפילה ובמרחב הציבורי גרר למעשה מאבק על אופייה של מה שמכונה ה"אורתודוקסיה", של אותה "דעה ישרה" שבתוכה עוצבנו.

כולנו בניה ובנותיה של הציונות הדתית, התחנכנו בבתי ספר תורניים, ישיבות, מדרשות וישיבות "הסדר" ו"השילוב". דווקא על רקע זה דבר אחד היה ברור ובווער: לא יכולנו להכיל את ההדרה, לא היה אפשר עוד להתעלם ממנה

קהילת "הקהל" - מניין שוויוני בקעה

בפנינו ניצבו קווים וגבולות ברורים. ככלות הכל, בבתי כנסת אורתודוקסיים "רגילים" אין מקום לנשים בחזית הטקסית, ומי שקורא תיגר על הנחה זו מוזמן לצאת מבית הכנסת, אל הקונסרבטיבים או הרפורמים או סתם החוצה, אבל "לא בבית ספרנו". חשנו שהוצאנו איזה שד מבקבוק או שור זועם ממכלאתנו. ניסיוננו לשנות, ולו במעט, עורר עלינו את זעמה של האורתודוקסיה (אותה ישות מוגדרת-לא מוגדרת) יחד עם אי נוחותם של חברינו, שביקשו לדבוק בחיים עם הדיסוננס. הופתענו לגלות כי חברים שנדמו בעינינו ובעיני עצמם ל"ליברלים", "פתוחים",

על הקהילה לקבלת תמיכה, אישור ומשמעות. על פי השקפת עולם שכזו, הכללת סבא שלך ז"ל כגורם וכשיקול בחייה של קהילה צעירה ותוססת, נראית צעד טבעי לחלוטין.

מאבק על אופייה של האורתודוקסיה עם זאת, תפיסה חלופית החלה לצמוח בסתר. לא עבר זמן רב לפני שהבנו בברור את המגבלה המוסרית והדתית הכרוכה בהשקפת עולם זו. בבואנו לדון בעניינים אלה בקהילה, התברר כי חברים רבים היו להוטים לדחות כל סוג של שינוי, לשמר את הטקס. וכך הפך "מקדש המעט" שלנו למעין "מאובן"

על שינויים שהציבור יכול לעכל - על מתן האפשרות לילדות לשיר "אנעים זמירות", על העברת ספר התורה גם בקרב עזרת הנשים בהוצאת ספר תורה ובהכנסתו, ואולי גם על שיתופן של נשים באירועים שבהם הציבור (ציבור הגברים כמובן) מקריא פסוק-פסוק, כמו בשמחת תורה או ביום העצמאות.

זה לא היה השינוי הראשון בקהילה. נשים כבר אמרו דבר תורה, ובשמחת תורה התקיימה קריאת נשים בחדר נפרד בלי ברכות. ובכל זאת חשבנו שהצעות שמביאות נשים, נעדרות וילדות אל מרחב העשייה הדתית המשותף, גם אם באופן מצומצם, הן צעד נוסף בשאיפה

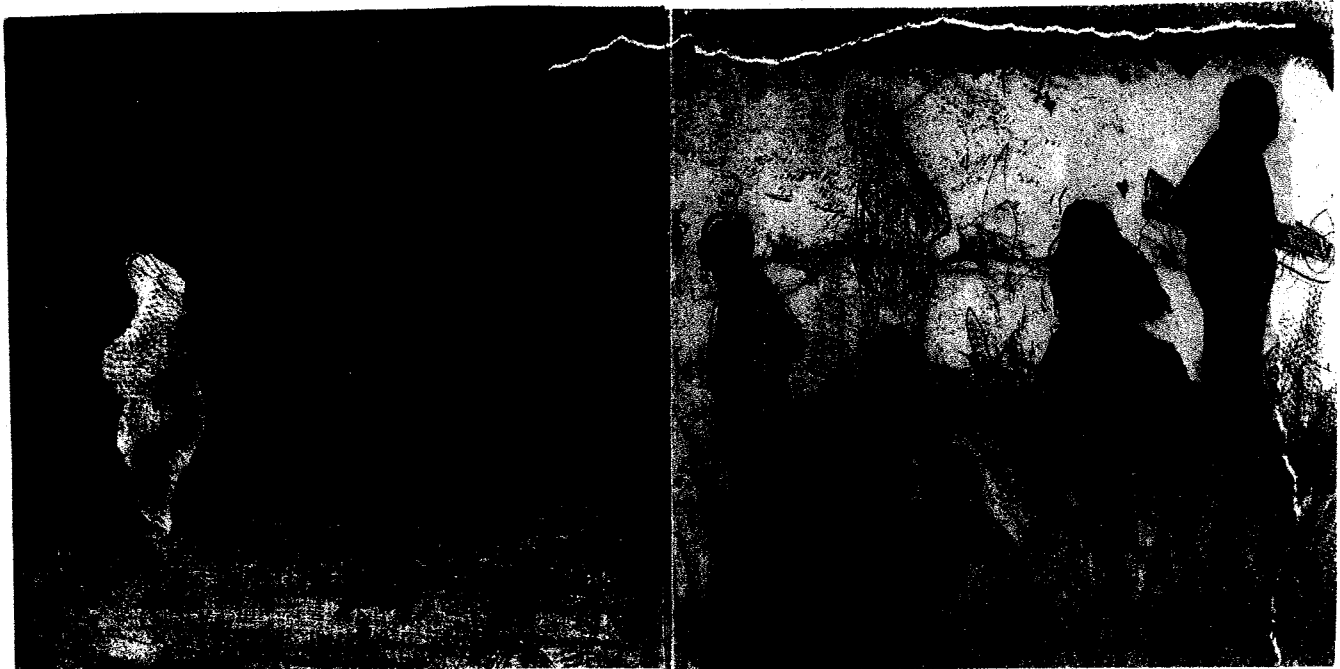
אפילו "פמיניסטים" נזעקו אל מול מעט השינויים עצמאיים את עצמנו אליהם. ליברלים ופתוחים ופמיניסטים בימות השבוע, הם באו לבית הכנסת והתפללו באופן מפלה, אי-שוויוני ומדיר. הם ביקשו להמשיך ולהתחמם באורו הנעים של בית כנסת של ימים עברו כאילו אינו נוגע לחייהם שמצויים מחוץ לדלתותיו. נוח היה להם בהפרדה שבין בית הכנסת ובין החיים ובאי-התמודדות עם השאלות שהפרדה זו מציבה.

בחינת הנחת המוצא הזו היא כל כך מאתגרת וכל כך מאיימת, מכניסה את ה"חויץ" אל ה"פנים", פותחת את חלונות בית הכנסת ומכניסה אליו אוויר או משב רוח מבחוץ ומקררת את האוויר החם שמפיץ התנור הישן והטוב, עד שתריסי פלדה הוגפו מאחורינו

מברכים" אדר. מחיצה נפרשה במרכז הסלון, אישה ניגשה לומר פסוקי דזימרא, ואחריה ניגש גבר לשחרית ואישה הוציאה את ספר התורה שעבר מעזרת נשים לעזרת גברים. קריאת התורה חולקה בין נשים וגברים שקראו עליות. כהן לוי וישראל עלו ואחריהן רביעית וחמישית ושישית. "הכל עולים למניין שבעה", הדהדה הברייתא ממסכת מגילה, ושוב אישה מכניסה את ספר התורה וגבר מתפלל מוסף... והדברים נעשים כאילו כך היה מאז ומעולם. כאילו כך יהודים ויהודיות מתפללים מדורי דורות. בלי טקסיות מיוחדת, בלי חצוצרות ותרועות אלא בטבעיות. בשיתוף טבעי. לרגע לא עלתה שאלה של צניעות כי הכול נעשה מתוך צניעות ומתוך עבודת ה'. פשוטה ובפשטותה ובטבעיותה. הייתה

לקראת "הימים הנוראים" נפל דבר. מאחר שהתגבשה קבוצה משמעותית של חברים וחברות ומשפחות שבאות באופן קבוע ל"שבתות מברכים", החלטנו לשכור מקום ולהקים בית כנסת שיפעל מדי שבת בשבת ובימים הנוראים. זהו צעד משמעותי, ועמו כובד אחריות. לא עוד התכנסות "אוונגארדית" מעת לעת, אלא בניית קהילה. עם מחויבות לקיום בר קיימא, לצמיחה, ובעיקר למילוי צורכיהם הדתיים של חבריה.

זמן לא רב אחרי שהתחלנו להתגבש כקהילה המתפללת יחד באופן קבוע התקיימה פגישה שבה ניסינו להגדיר את הכיוון שלנו. התקיים דיון מרתק, שבו כל אחד מהמשתתפים ניסה לארוג רשת של משמעות אישית, זאת דרך טוויית מבנה עצמאי של היחסים בין

1/1
חנה זילברשטיין

ומצאנו עצמנו עומדים בחוץ. אי אפשר להכחיש כי תהום, אידאולוגית וחברתית, נפערה והיא יצרה צורך של ממש לפנות - אם לימין ואם לשמאל. הרי לא עמדה לנגד עינינו אלטרנטיבה מגובשת שבשמה פעלנו. כנגד המסגרת המוכרת עמדה רק הדרישה הבסיסית לחפש מענה לצורכיהם המגוונים של החברים.

קהילה החלה נולדת

התכנסנו בבית של חברים בבוקר "שבת

האורתודוקסיה, המוסר, ההלכה. לצד רבים ששיוכם לעולם האורתודוקסי הוצג כמהותי ומכונן בזהותם האישית וכך הם ביקשו לאפיין את הקהילה, אחרים ביקשו לטבוע עקרונות אחרים, תפיסות הלכתיות או יעדים מוסריים. עם זאת, מצאנו כי יש אלמנט אחד משותף ש"מדביק" אותנו יחד. כל אחד ואחת בשפה ובניסוח הייחודי לו/ה היה מוטרד/ת מהפער בין המסורת שלנו והערכים שלנו; לא היה אפשר לפתור או אפילו להתחיל להתמודד עם האתגר על ידי החלטה ברורה מיידית;

באוויר הרגשה של ראשוניות, של שחרור, של אחריות, של עשיית מעשה, של התחדשות דתית אמיתית. כל אחד מאיתנו נע ונד בין בתי הכנסת השונים בציפייה לשבת מברכים הבאה. וכך בשבת מברכים ניסן ואייר וסיוון ותמוז ואב ואלול. אז נפגשנו גם לקבלת שבת ולתפילת ערבית בבית חברים; וכשלאשונה נשמע הפסוק "לכו נרננה לה" מפיה של אישה, והציבור ענה עמה, הבנו שוב כי אין כבר דרך חזרה.

שום מהלך "אינסטנט" לא יכול היה לייצר עבורנו פתרון כבודדים או כקהילה שנולדת, ואכן קהילה החלה נולדת, החלה צועדת את צעדיה הראשונים. לא סביב מערך טקסי מוחלט ומגובש שיכול להוביל אותנו בשלווה, אלא סביב אתגר, המצוי סביבנו ואינו מניח לנו. הפער המציק בין המסורת והערכים הוא שעמד בבסיס ודחף להקמה של הקהילה. אף על פי שקהילתנו הכריזה, באותו רגע מכונן, על מחויבותה להעצמת תפקידי הנשים והגברת השיתוף בתפילה, בעצם מתברר שנוצרה כאן אלטרנטיבה ברמה עמוקה הרבה יותר. לא באנו להחליף סט אחד של התנהגויות בסט חלופי קיים. כל מאפייניה של החשיבה ההלכתית ואופן קבלת ההחלטות בקהילתנו נובע מהנחת היסוד הזו. אנו נמצאים בתהליך מתמיד, בודקים, ובודקים מחדש את מיקומו לאור המקורות, לאור השקפת עולמנו, ובעיקר לאור דרכי הצמיחה וההתפתחות של החברים והחברות בקהילה.

הגבולות מתארגנים מחדש

איננו מפסיקים להתרשם עמוקות מנכונותם של רבים להשתתף במסע הזה. אנו מגלים כי השפה של החברים והחברות בקהילה אינה

מצויים מבחינות רבות בנקודת אל-חזור. ילד או ילדה שגדלו בקהילה יחושו בצרימה בכניסתם לבית הכנסת אורתודוקסי "רגיל" ויחושו מיד בהדרה ובאפליה. תפיסת העולם המגולמת באופי הקהילה פורצת אצל הילדים את גבולות בית הכנסת ונעשה בה שימוש בקריאת מקורות, בלימוד תורה ובניתוח המציאות במסגרות החינוכיות שהם משתייכים אליהן. הגבולות מתארגנים מחדש בתודעתם: נשים וגברים, דתיים ושאינם דתיים. לצד הנוחות שמרגישים בנים ובנות, ילדים וילדות באופן שווה במרחב הדתי הציבורי, גם מורכבותה של החוויה הדתית בחברה שבה הם גדלים מופנמת בדרכים חדשות.

תהליכים קהילתיים ואישיים לא פשוטים כורכים את עצמם זה בזה. כך למשל, לשם בירור האפשרות שאישה תשמש שליחת ציבור בתפילת ערבית, נלמדו היבטיה ההלכתיים והחברתיים של שאלה זו תוך כדי בחינת מרכיבי התפילה ומעמדו של שליח הציבור. בסופו של התהליך התקבל הדבר על ידי רוב רובם של חברי הקהילה, והוחלט כי אישה תעבור לפני התיבה גם בערבית. אמנם היה ברור כי עבור חלק מהחברים זהו צעד

אנו מגלים כי השפה של החברים והחברות בקהילה אינה שפה מיוחדת. לא "מה יגידו" ולא "המדרון החלקלק" ואפילו לא "מי יבוא אלינו". אנו לא מסתובבים עם "סטיקר" או עם תג שמצביעים לאיזה זרם אנו משתייכים

שפה מיוחדת. לא "מה יגידו" ולא "המדרון החלקלק" ואפילו לא "מי יבוא אלינו". אנו לא מסתובבים עם "סטיקר" או עם תג שמצביעים לאיזה זרם אנו משתייכים ואנו לא עסוקים בתתי-הגדרות וסיווגים. אנו מי שאנחנו משום שחיינו הדתיים חשובים לנו, משום שעיצוב חיינו הדתיים הוא בעל משמעות עמוקה בחיינו ומשום שהחלטנו לקחת אחריות למה שאנו עושים ולאופן שבו אנו מחנכים את ילדינו. הרגישות לצרכים של אלה שמוכנים לקחת את הסיכון, נוטשים את המקלטים הבטוחים של הוודאות, היא המשימה הקריטית שעומדת לפתחנו. הילדים, שמרביתם כבר גדלו בבית כנסת ובקהילה שוויונית, שנחשפו לחוויה דתית המשתפת גברים ונשים בעשייה הדתית,

ציבור. וכך בעזרת סדנה לשליחות ציבור, מי שהיו מודרות במשך דורות "נזכרות" שוב בפרטים של מה שראו מעבר למחיצה. התהליך שעוברות נשים בקהילה הוא מרתק. ההטמעה נעשית אישה-אישה על פי קצבה, לעתים בעקבות הבת או הבן, לקראת שמחה או להבדיל אבל, לעיתים מתוך אתגר אישי - אבל היא בכיוון אחד. לנגד עינינו נגלה תהליך ההצטרפות של יותר ויותר נשים למעגל העשייה הדתי-פולחני, מתוך לגיטימציה פנימית ו"התחברות".

"הקהל את העם"

יש רגעים רבים שבהם אנו עדיין עומדים ומשתאים מעוצמת המהלך ומשמעותו: כאשר אישה קוראת בהלל "אנא ה' הושיעה נא" והקהל עונה אחריה, כאשר אישה וגבר חולקים ביניהם את הפרקים ונוצרת שיחה של ממש ב"שיר השירים", כאשר אישה קוראת את מגילת רות או את אחד מפרקי "איכה" ולכתובה הנשית במקרא נוצקת משמעות, כשילדת מגיעה לבית הכנסת בשבת לאחר הלידה או בזו שאחריה, ועולה לתורה בעלייה שלאחר בן זוגה או לפניו, ויחד הם קוראים לבתם שם, באהבה כשווים, והקהל עונה לברכתם "הודו לה' כי טוב".

כשחתך וכלה עולים לתורה זו אחר זה ושניהם עומדים תחת מטר הסוכריות והכלה היא זו שמפטירה... כשאישה שמעולם לא קראה בתורה עולה וקוראת בפעם הראשונה, ונשימתם של כל באי בית הכנסת נעתקת מעוצמת הקריאה... כשאח ואחות עומדים זה לצד זה ושרים "אנעים זמירות", וכשם עולה לתורה ועומדת לצד בנה או בתה, הקוראים בתורה בבר המצווה או בבת המצווה שלהם... כשבהכנסת ספר התורה שערכנו עמדו יחדיו כל הילדים והילדות וקראו יחדיו בטעמים מתוך שיתוף ושוויון את הפסוק שעל שמו נקראת קהילתנו: "הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך", דמעות של אושר והתרגשות עלו בעינינו. באחת השבתות, סבתא של אחד החברים שלנו, גברת נכבדת וחיננית בשנות התשעים שלה, נקראה לעלות לתורה. היא עמדה שם כאילו זה היה הדבר הכי טבעי בשבילה. עצמה את עיניה, כיסתה את הספר במעיל, ובירכה בקול צלול את הברכה. באותו רגע היה לכולנו ברור כי לסבתות שלנו, יאריכו ימים ושנים בביראות ובשמחה, יש עונג לקחת חלק בתפילה שלנו.

לא פשוט, ואף מעורר אי-נחת, אבל הפתיחות המחשבתית והעומק והמוכנות לבחון דבר לגופו, הביאו בחלוף הזמן לכך שכיום מצב זה הוא ברור וטבעי לכל אחד מבאי בית הכנסת.

וכמובן הנשים בקהילה עוברות תהליכים עמוקים. יותר ויותר נשים מצטרפות לעשייה ולמעורבות, צעד אחר צעד. לצד נשים שמלכתחילה השתלבו באופן טבעי בקריאה ובהובלת תפילה, ובנות המצווה שגדלו אל תוך הקריאה, אחרות פועלות בקצב אחר. שלושה מחוזרים של חוג טעמי המקרא התקיימו בקהילה, וכיום יותר מעשרים וחמש נשים בוגרות רכשו את היכולת להיות שותפות לקריאה בתורה ובהפטרה. נשים רבות יותר "מעזות" להיות שליחות